

АВТОІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ У СТРУКТУРІ ІДІОСТИЛЮ ПЕТРА КАРМАНСЬКОГО

Дослідники, які вивчають специфіку міжтекстових зв'язків у літературних текстах, часто стикаються з такою особливістю творення художнього світу як автоінтертекстуальність. Суть цього поняття допомагає зрозуміти вчення Ю. Лотмана про дві моделі комунікації в системі культури: «Я – ВІН» та «Я – Я» [5, с. 164]. Другу модель, коли суб'єкт і об'єкт передачі інформації поєднуються в одній особі, вчений назвав автокомунікацією. Вона, власне, і є тим глибинним принципом, на якому ґрунтується автоінтертекстуальність.

Вагомий внесок у розвиток наукової думки стосовно питань міжтекстової автокомунікації зробила дослідниця Н. Фатеева, актуалізувавши термін автотекстуальність і сформулювавши визначення та характеристики автоінтертекстуальності. Коли інтертекстуальність існує в системі зв'язків між текстами різних авторів, то при автоінтертекстуальному породженні нового тексту, «система опозицій, ідентифікацій і маскувань діє вже в структурі ідіолекту певного автора, створюючи багатовимірність його «Я» [6, с. 20]. Увагу автоінтертекстуальності у своїх працях приділяли також Л. Валгіна, Л. Біловус, В. Борбунюк, С. Киричук, В. Просалова, М. Боднар, О. Мансков, Н. Кузьміна, І. Констанкевич, Н. Ліхоманова, А. Філіпова та ін. Узагальнивши пошукові інтенції науковців, у цьому дослідженні використовуємо розуміння автоінтертекстуальності як варіанта інтертекстуальності, коли міжтекстові взаємозв'язки простежуються в межах творчості одного автора, та як одну з ознак індивідуального стилю окремих письменників.

Цікавим прикладом циркуляції автоінтертекстуальних елементів у літературній творчості є писемна спадщина П. Карманського – відомого українського письменника-модерніста, публіциста, перекладача, громадського, політичного та культурно-освітнього діяча. Автоінтертекстуальність у творах письменника базується на усвідомленні автором ваги і значення своєї творчості у культурному, суспільному й історичному просторі. При цьому головною ідейною віссю його художнього світу постає свідоме прагнення до утвердження й визнання національної, державницької та мистецької самовартісності України.

Ми вже згадували в одній із наших попередніх публікацій «Автоінтертекстуальність у міжтекстовій комунікації (на прикладі творчості П. Карманського)» (2008) про можливі аспекти розгляду автоінтертекстуальності у творах П. Карманського [1]. Наразі предметом нашого зацікавлення є втілення автором таких автоінтертекстуальних стратегій як автоцитування, автотематизм, подекуди автоінтерпретація, автокоментування, які передбачають численні повтори основних самотійно створених мотивів та їх варіантів у різних за родо-жанровою і стильовою

природою творих фікційного та нефікційного походження (публіцистика, мемуаристика – поезія, проза, драма).

Для цього дослідження актуальним бачиться інтертекстуальне трактування мотиву, запропоноване Б. Гаспаровим. Дослідник стверджував, що «... в ролі мотиву може виступати будь-який феномен, будь-яка смислова «пляма» – подія, риса характеру, елемент ландшафту, будь-який предмет, вимовлене слово, фарба, звук і т. д.» [2, с. 30-31]. Таким чином, під мотивом розуміємо будь-який семантичний повтор у тексті. Автоінтертекстуальне функціонування головних мотивів у творчості П. Карманського насамперед відбувається через актуалізацію повторюваних комплексів почуттів, переживань, ідей, образів літературних героїв у різних текстах, багаторазове звернення до одних і тих самих подій з особистого й суспільного життя тощо. Можна говорити й про автокомунікацію письменникових текстів на рівні жанрових визначень, коли різні твори будуються за однаковими жанротвірними принципами (образки, поеми, цикли поезій, подорожніх нарисів, публіцистичних текстів у вигляді «листів» тощо)

Цікавим із погляду автоінтертекстуальних взаємозв'язків є «бразильський» період творчості П. Карманського, він охоплює 1922-1931 роки, коли письменник перебував на південноамериканському континенті. Приїхавши до Бразилії та Аргентини в ролі дипломата з метою збору коштів на підтримку ЗУНР серед українських поселенців, він залишився в Бразилії і поринув у громадсько-культурне життя. Особливо активізується в цей час один із ключових автоінтертекстуальних мотивів П. Карманського – мотив власного місіонерства, метою якого є подолання національного невігластва серед українців. Його початки помітні у творах письменника, створених ним ще задовго до цього виїзду за океан. Зокрема, можна згадати епізод із роману «Кільця рож». У творі описується просвітницька робота головного героя Петровича в одному зі степових міст України, де він вів курс з українського письменства для місцевих учителів і бачив, що *«вистане вкинути тільки зерно, а забута українська нива забуває багатим розмаєм»* [3, с. 29], бачив, що *«кожна його лекція, кожне його слово воскрешує з мертвих одного українця або одну українку»* [3, с. 29]. І його охоплювало неймовірне одушевлення, яке будили в ньому вдячні слухачі. Цей же мотив простежується і в мемуарній повісті «Між рідними в Південній Америці». У ній письменник описує, як йому доводилося збирати кошти для продовження національно-визвольних змагань в Україні і разом із тим при кожній нагоді проводити культурно-просвітницьку роботу серед українців. Аби протистояти деструктивним національним процесам в українських поселеннях, П. Карманський задумує створити об'єднавчий громадсько-культурний осередок – «Український Союз у Бразилії». Процес створення і подальшого функціонування цієї організації детально описується і в книзі «Між рідними в Південній Америці», і паралельно в його численних газетних публікаціях.

Головною метою всіх громадсько-організаційних заходів П. Карманський бачить «уморальнення загалу», виховання освіченої та свідомої молоді, наголошує на надзвичайній важливості церкви і шкільництва для розвитку і збереження власної ідентичності української громади на землях Бразилії. У книзі «Між рідними в Південній Америці» фіксуємо один із численних автоповторів на тему культурного виховання: *«Аж тепер я бачу, що мої слова, моя наука по лісових нетрах не порозгублювалася, що кожне моє слово, яке я сіяв по оселях, на добру землю впало і кільчитися почало»* [4, с. 130].

Однак оптимізм П. Карманського з часом згасає, його благородні наміри зустріли опір з боку місцевого духовництва, яке не було зацікавлене у розвиненій і свідомій громаді. Втомившись від цькувань і дискредитації з боку отців василіян та залишивши Союз, школу, друкарню, часописи, й не маючи дозволу на повернення в рідну Галичину, П. Карманський переїжджає в глуху бразильську провінцію Раншарія, де починає займатися землеробством. У цей час він пише цикл листів «без адреси», «по адресі» (1927-1929 рр.) та повість «Аранії». Уривок із останньої відомий під назвою «В поті чола» і становить із згаданими «листами» своєрідну смислову цілісність, або навіть діалогію. Виявом міжтекстових комунікацій у цих творах є тема знецінення культурно-освітньої праці в суспільстві. Реалізується вона через спільні мотиви втрати автором себе як українського митця, зневіри у своє призначення як носія національних цінностей і культури загалом, відірваності від письменницької громади рідного краю, розчарування у своїй самовідданій і жертовній праці в українських колоніях на бразильських землях.

Очевидна аналогічність образу головного героя повісті Остапа Думи і авторського образу в «Листах без адреси». Цікаво, що образ літературного героя, на прізвище Дума, у творчості П. Карманського є інтертекстуальним запозиченням, первісно привнесеним із сторінок «Зорі» – однієї з перших емігрантських газет українців у Бразилії, – у текст публіцистичного нариса «Хто ви такі?», де автор згадує про Степана Думу як про культурного провідника серед українських поселенців. Змінивши ім'я, але залишивши прізвище, автор робить цей образ головним і в повісті «Аранії», а згодом уводить героя, теж носія культурних цінностей, на ім'я Остап Дума, і в оповідання «Бенкет». Такий художній прийом є зразком автоінтертекстуальної алюзії.

Привертають увагу численні повтори автобіографічного характеру між текстом уривка «В поті чола» та «Листами без адреси», «Листом по адресі» у вигляді інших алюзій, а також ремінісценцій, легких натяків, виражених через слова і словосполучення із посиленням семантичним наповненням, та прямих тематичних перегуків і дослівних цитат. Насамперед у них ідеться про важкі умови праці в бразильській пущі на випалених під землеробство ділянках лісу, про колишнє життя у європейських столицях, про душевний біль та образу на українську громаду в Бразилії, якій непотрібною виявилась

культурно-освітня робота, про специфічні для українця особливості бразильського життя та побуту, такі як будівництво примітивного житла з дощок, вирощування кави, чаю, кукурудзи, боротьба з комахами та іншими небезпеками, які чигають на людину в тропіках, традиція споживання «шімарону» – гіркокого бразильського чаю тощо. До цих міжтекстових автокомунікацій П. Карманського залучається і коротенький вірш-диптих «Між гори спалених гіляк...», розміщений в одному з листів. Письменник загалом у своїй творчості активно продукує автоінтертекстуальні зв'язки між поезією та художньою і документальною прозою.

Мають місце у згаданих творах приклади автотекстуальності, коли, скажімо, в одному з «листів» неодноразово повторюються фрагменти суб'єктивізованої оповіді майже одними й тими ж словами про надважку роботу з оброблення не дуже придатної для землеробства бразильської землі. Або в тому ж «Листі без адреси» кілька разів простежуються пряме та алюзивне відсилання до книги «Між рідними в південній Америці», переоціненій автором після життєвих перипетій, у такому разі автотекстуальність базується на автоінтертекстуальних зв'язках і є їхнім різновидом.

Міжтекстову автокомунікацію у творах бразильського періоду творять і мотиви вигнання, скитальства, розлуки з рідним краєм, туги за своєю сім'єю тощо.

Отже, автоінтертекстуальність є невід'ємною ознакою ідіостилу П. Карманського і свідченням еволюції його письменницьких інтенцій. Ґрунтується вона головним чином на втіленні у різноманітних творах автора ключових для нього ідей україноцентричного характеру у поєднанні з виразним автобіографізмом. Основними маркерами міжтекстових взаємозв'язків стають мотиви у широкому інтертекстуальному розумінні як засоби реалізації окремих повторюваних тем. Автоінтертекстуальна циркуляція мотивів відбувається через автоцитування – багаторазове використання семантично цілісних текстових елементів (від окремих слів та словосполучень із посиленням семантичним наповненням до чималих фрагментів текстів) у різних контекстах. Кожен із автоповторів концентрує в собі найважливіші для письменника думки та ідеї, які він хоче донести до читача.

Література

1. Бортник С. А. Автоінтертекстуальність у міжтекстовій комунікації (на прикладі творчості Петра Карманського) / С. А. Бортник // Антропологія літератури : комунікація, мова, тілесність. – *Studia metodologica*. – Вип. 25. – Тернопіль : Редакц.-видавн. відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 44-49.
2. Гаспаров Б. М. Из наблюдений над мотивной структурой романа М. А. Булгакова «Мастер и Маргарита» / Б. М. Гаспаров // Гаспаров Б. М. Литературные лейтмотивы. Очерки русской литературы XX века. – М. : Наука : Вост. лит., 1994. – С. 28-82.
3. Карманський П. Кільці рож / П. Карманський // Дзвін. – 2002. – № 2. – С. 22-75.
4. Карманський П. Між рідними в Південній Америці / П. Карманський. – К. ; Відень ; Львів : Чайка, Б.р... - 210 с.

5. Лотман Ю. Семиосфера / Ю. Лотман – СПб : «Искусство – СПб», 2000. – 704 с.
6. Фатеева Н. А. Интертекст в мире текстов : Контрапункт интертекстуальности / Н. А. Фатеева. – М. : КомКнига, 2007. – 280 с.